

ТЕРМІНОСИСТЕМА ЯК СКЛАДОВА РІШЕНЬ ЄСПЛ

Постановка проблеми. Терміносистема як системне утворення формується на основі термінології відповідної галузі знань чи діяльності, актуалізованої сукупністю її терміноодиниць, що підлягли впорядкуванню, унормуванню та лексикографічній обробці [1, с. 206]. Структура терміносистеми адекватно відображає структуру системи понять спеціальної галузі знань чи певного виду діяльності. Згідно з іншою позицією визначені поняття ототожнюються науковцями або розглядаються як синонімічні. Такий погляд базується на тому, що і терміносистему, і термінологію вважають системними утвореннями, оскільки системною є галузь знань чи професійної діяльності, поняття якої вони позначають, а також зв'язки між терміноодиницями, що формують і термінологію, і терміносистему. У межах когнітивного термінознавства поняття «терміносистема» фактично розглядається як свідомо сконструйована система одиниць, що віддзеркалює процеси концептуалізації та категоризації фрагментів наукового знання чи професійної діяльності фахівців у певній сфері [1, с. 209]. Сфера права не є винятком.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням питань юридичної мови, юридичної термінології, терміносистеми права займалися Н. Артикуца, В. Бялик, С. Кравченко, М. Любченко, Ю. Попович та ін.

Емпіричною основою цього дослідження були окремі рішення ЄСПЛ проти України. Оскільки рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні, то питання їх перекладу є ключовим для розуміння й подальшого практичного застосування. Адже, коли зміст перекладеного тексту відповідає тексту оригіналу з урахуванням його лінгвістичних особливостей та однозначного вживання юридичної термінології, це забезпечує реалізацію принципу верховенства права та розвиток правової системи з урахуванням європейських правничих стандартів.

Метою статті є аналіз терміносистеми як складової рішень ЄСПЛ і виокремлення лексично-термінологічних властивостей юридичної мови, що визначають специфіку перекладу рішень ЄСПЛ.

Основні результати дослідження. Юридична мова слугує засобом прояву думок, професійного спілкування юристів, засобом передачі професійної (правової) інформації. Ця знакова система охоплює спеціальні юридичні терміни, що мають особливий правовий зміст, і називається мовою права, або юридичною мовою. Мова права є одним із найбільш своєрідних комунікативних кодів, які традиційно використовуються в інституційному середовищі. Право можна вважати специфічною знаковою системою з вербальних і невербальних правових знаків, що функціонують у певному соціокультурному просторі, а тому демонструють чітку соціально-ціннісну детермінованість цієї системи. Мовні правові знаки є проявом ціннісно-навантаженої лексики, що відтворює найбільш значущі пріоритети правової спільноти. Немовні правові знаки також мають ціннісне навантаження, адже формують у суспільстві загальноприйняті знакові образи людини через її професійну зайнятість, стиль життя, манеру поведінки, створюють правову символіку. Мові права притаманні певні специфічні особливості, серед яких слід виокремити: офіційність, ясність, точність, однозначність, повно та змісту, логічна послідовність, аргументованість, чіткість структури викладу, настаново-інформативний (директивний) характер правових приписів, кодифікованість, узагальненість, сувора нормативність на всіх мовних рівнях, високий ступінь стандартизації (термінології і синтаксичних конструкцій: усталених зворотів, формул, кліше), стилістична однорідність, нейтральність (беземоційність), стабільність засобів вираження. Крім того, юридична мова

має певне, хоча й доволі мінливе, коло постійних користувачів, до якого входять насамперед професійні юристи. Юридичній мові властиві особливі офіційні об'єкти фіксації (наприклад, нормативно-правові акти чи судові рішення [2, с. 11–14].

Терміносистема є важливою складовою рішень ЄСПЛ. Вона використовується для точного та однозначного вираження правових понять та термінів, що містяться у рішеннях ЄСПЛ. Враховуючи міжнародний контекст ЄСПЛ, важливо, щоб терміносистема була чіткою й зрозумілою для всіх, включаючи учасників справи, адвокатів, суддів та інших зацікавлених осіб, які в майбутньому використовуватимуть рішення на практиці. Однак слід зазначити, що рішення ЄСПЛ переважно містять спеціальні юридичні терміни (міжнародного чи національного законодавства), які можуть бути незрозумілими для осіб, які не мають фахової підготовки в галузі права. Термінологія рішень ЄСПЛ формується на основі принципів і духу Конвенції, а також протоколів до неї. Розуміння термінів і словосполучень рішень ЄСПЛ, їх тлумачення, а також встановлення критеріїв для їх оцінки має значення при їх перекладі на державні мови з метою подальшого запровадження в національне законодавство та практику застосування.

Це пов'язано з тим, що національні суди прагнуть якомога ретельніше виконувати рішення ЄСПЛ. Судові рішення, які стосуються порушення основоположних прав людини, майже стандартно містять посилання на т. зв. «страсбурзькі справи», а суди постійно використовують термінологію, що використовується ЄСПЛ. У більшості галузей національного права стандарти та критерії вироблені ЄСПЛ суттєво вплинули на національні стандарти і, загалом, заповнюють правовий і судовий дискурс щодо основоположних прав. Більше того, останні тенденції суб'єктів правотворчої діяльності пов'язані зі зміною законодавства та скасуванням норм права, які передбачають невиправдане втручання в конвенційні права людини.

У рішеннях ЄСПЛ використовуються терміни, які містяться в Конвенції, а також терміни, які сформульовано ЄСПЛ у ході судового розгляду справ. Прикладами таких термінів є: верховенство права – *rule of law*; правосуддя – *justice*; правовий захист – *legal protection*; універсальні інструменти з прав людини – *universal human rights instruments*; рішення про неприйнятність – *inadmissibility decision*; рішення про неприйнятність або прийнятність – *decision on inadmissibility or admissibility*; постанова або остаточне рішення у справі – *judgment*; прецедентне право – *case-law*; правило чіткої лінії – *bright-line rule*.

Водночас слід зазначити, що термінологія рішень ЄСПЛ не є буквальною щодо змісту термінів Конвенції. Сучасні стандарти застосування термінів у справах щодо основоположних прав і свобод людини часто мають інший зміст, ніж початкові стандарти Конвенції, внаслідок адаптації, застосованої ЄСПЛ [3, с. 250].

Лексично-термінологічними властивостями юридичної мови, що визначають специфіку перекладу рішень ЄСПЛ, є:

1) *спеціальні юридичні терміни* – своєрідні концепти й поняття, що виражені термінами-реаліями: рішення (*decision*) – це остаточне рішення, прийняте ЄСПЛ з приводу скарги, яке визначає порушення чи невизнання порушення прав людини відповідно до Конвенції; порушення прав (*violation of rights*) – вказує на факт, коли ЄСПЛ визнає, що держава-відповідач порушила права, закріплені в Конвенції; держава-відповідач (*respondent state*) – це країна, проти якої була подана скарга до ЄСПЛ та яка зобов'язана виконати рішення ЄСПЛ; Конвенція (*the Convention*) – визначає права і свободи людини, які захищаються в рамках процесу розгляду скарг ЄСПЛ; звернення та подання (*addresses and submissions*) – офіційні документи, в яких сторона представляє свої аргументи та докази до ЄСПЛ; доводи сторін (*parties' submissions*) – це аргументи, які представляють обидві сторони справи (заявник і держава-відповідач), щоб обґрунтувати свої позиції та переконати Суд у своїх правових позиціях щодо застосування положень Конвенції;

2) *своєрідні скорочення у назвах рішень*: справа «М. М. та З. М. проти України». Ці скорочення позначають заявників, якими є: двоє громадян України – М. М. (перша заявниця) та З. М. (другий заявник) [4];

3) *аббревіатури* – зокрема, скорочені назви кодексів: *Civil Code of Ukraine (the CCU)* – Цивільний кодекс України; *Code of Civil Procedure (the CCP)* – Цивільний процесуальний кодекс України;

4) *метафоричні терміни*, які використовуються для виразного опису понять, ситуацій або процесів й допомагають створити образну мову й підкреслити певні аспекти справи: *the Government's*

silence on this matter – мовчання Уряду з цього питання; *the Court attaches weight to* – Суд надає ваги; *the overwhelming power of the three trained male* – непереборна сила, яку являли собою троє тренуваних чоловіків [5]; *departure from acknowledged standards of judicial conduct* – відступ від загальноновизнаних стандартів поведінки судді; *proven misbehaviour* – доведена неналежна поведінка; *the applicant's intention to mislead the Court must always be established with sufficient certainty* – намір заявника ввести Суд в оману завжди має бути встановлений з достатньою достовірністю; *their dismissal could not be explained by anything other than an ulterior motive* – їхнє звільнення не могло пояснюватись нічим іншим, ніж прихованим мотивом [6];

5) *своєрідні сталі звороти: sitting as a Chamber* – засідаючи Комітетом; *considering it to be unreasonably protracted* – вважаючи його необґрунтовано тривалим; *concluded that* – констатуючи це;

6) тлумачення, роз'яснення окремих термінів: так, у справі «Овчаренко та Колос проти України» ЄСПЛ вдається до аналізу різних видів тлумачення поняття «порушення присяги» – *breach of oath* [6]; «будь-яка провина судді, яка мала місце у будь-який момент протягом його професійної кар'єри, за бажанням могла бути розтлумачена дисциплінарним органом як достатня фактична підстава для обвинувачення у вчиненні такого дисциплінарного правопорушення, як «порушення присяги», та призвести до звільнення його з посади» (п. 185 справа «Олександр Волков проти України») [7]; *full jurisdiction* – «повна юрисдикція» «означає, що суд мав достатню юрисдикцію у провадженні або забезпечив його належний розгляд» (п. 124 справа «Овчаренко та Колос проти України») [6].

Крім того, ЄСПЛ реалізує інтерпретаційну функцію, надаючи тлумачення окремих юридичних термінів. Так, у справі «Люді проти Швейцарії», вирішуючи питання про можливість визнання сторони потерпілою, ЄСПЛ зазначив, що «слово «потерпілий» у контексті ст. 25 означає особу, якої прямо торкнулася ця дія або бездіяльність; наявність порушення Конвенції можлива навіть за відсутності шкоди» [8].

Узгодженість терміносистеми в рішеннях ЄСПЛ є важливим елементом для забезпечення чіткості, однозначності та прогнозованості судових рішень. Це забезпечує стабільність у правозастосуванні, а відтак доступність та зрозумілість рішень ЄСПЛ і як наслідок – їх використання у вітчизняній судовій практиці. Крім того, це впливає на розвиток європейської правової доктрини та національне право держав – учасниць Конвенції. Як справедливо зазначає Н. Артикуца, саме через взаємодію національних та інтернаціональних елементів відбувається формування терміносистеми українського права, з'являються нові похідні терміни та словотвірні моделі [9, с. 37].

Висновки. Терміносистема рішень ЄСПЛ є цілісною (юридичні терміни дають уявлення про функціонування права) та сталою (значення юридичних термінів переважно не змінюється). Хоча й простежується тенденція динамічності в перекладі окремих термінів і терміносполучень, що пов'язано з розвитком правових відносин. Рішення ЄСПЛ переважно містять спеціальні юридичні терміни з тексту Конвенції та вироблені ЄСПЛ у процесі судової практики. Основними лексично-термінологічними властивостями юридичної мови, що визначають специфіку перекладу рішень ЄСПЛ, є: 1) спеціальні юридичні терміни; 2) своєрідні скорочення у назвах рішень; 3) аббревіатури; 4) метафоричні терміни; 5) своєрідні сталі звороти; 6) тлумачення, роз'яснення термінів.

Список використаних джерел

1. Попович Ю. В., Бялик В. Д. Поняття термінології та терміносистеми в сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 2 Ч. 2. С. 206–211.
2. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2015. 280 с.
3. Gerards J., Fleuren J. Implementation of the European Convention on Human Rights and of the judgments of the ECtHR in national case-law: a comparative analysis. Intersentia: Cambridge-Antwerp-Portland, 2014. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/29815-1.pdf> (date of application: 20.03.2024)
4. Справа «М. М. та З. М. проти України» (Заява № 4669/20). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h64#Text (дата звернення: 20.03.2024)
5. Case of Pomilyayko v. Ukraine (Application no. 60426/11). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2260426/11%22%5D,%22respondent%22:%5B%22UKR%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-160428%22%5D%7D> (дата звернення: 20.03.2024)

6. Справа «Овчаренко та Колос проти України» (Заяви № 27276/15 і № 33692/15). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i56#Text (дата звернення: 20.03.2024)
7. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text (дата звернення: 20.03.2024)
8. Справа «Люді проти Швейцарії» (Заява № 17/1991/269/340). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0653> (дата звернення: 20.03.2024)
9. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: навчальний посібник. 2-ге вид., змін. і доповн. Київ: Стилос, 2004. 277 с.

References

1. Popovych Yu. V., Bialyck V. D. Poniattia terminolohii ta terminosystemy v suchasni linhvistytsi. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. 2020. Tom 31 (70). № 2 Ch. 2. S. 206–211.
2. Liubchenko M. I. Yurydychna terminolohiia: poniattia, osoblyvosti, vydy: monohrafiia. Kharkiv: TOV «Vydavnytstvo «Prava liudynu», 2015. 280 s.
3. Gerards J., Fleuren J. Implementation of the European Convention on Human Rights and of the judgments of the ECtHR in national case-law: a comparative analysis. Intersentia: Cambridge-Antwerp-Portland, 2014. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/29815-1.pdf> (date of application: 20.03.2024)
4. Справа «М. М. та З. М. протy Украйны» (Zaiava № 4669/20). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h64#Text (data zvernennia: 20.03.2024)
5. Case of Pomilyayko v. Ukraine (Application no. 60426/11). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%2260426/11%22%2C%22respondent%22%3A%22UKR%22%2C%22itemid%22%3A%22001-160428%22%7D> (data zvernennia: 20.03.2024)
6. Справа «Овчаренко та Колос протy Украйны» (Zaiavy № 27276/15 i № 33692/15). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i56#Text (data zvernennia: 20.03.2024)
7. Справа «Олександр Волков протy Украйны» (Zaiava № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text (data zvernennia: 20.03.2024)
8. Справа «Люди протy Швейцарии» (Zaiava № 17/1991/269/340). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0653> (data zvernennia: 20.03.2024)
9. Artykutsa N. V. Mova prava i yurydychna terminolohiia: navchalnyi posibnyk. 2-he vyd., zmin, i dop. Kyiv: Stylos, 2004. 277 s.

Ляшенко Р. Д. Терміносистема як складова рішень ЄСПЛ

У статті проаналізовано терміносистему як складову рішень ЄСПЛ і виокремлено лексико-термінологічні властивості юридичної мови, що визначають специфіку перекладу рішень ЄСПЛ.

Зроблено висновок, що терміносистема рішень ЄСПЛ є цілісною (юридичні терміни дають уявлення про функціонування права) та сталою (значення юридичних термінів переважно не змінюється). Хоча й простежується тенденція динамічності в перекладі окремих термінів і терміносполучень, що пов'язано з розвитком правових відносин. Рішення ЄСПЛ переважно містять спеціальні юридичні терміни з тексту Конвенції та вироблені ЄСПЛ у процесі судової практики. Основними лексично-термінологічними властивостями юридичної мови, що визначають специфіку перекладу рішень ЄСПЛ, є: 1) спеціальні юридичні терміни; 2) своєрідні скорочення у назвах рішень; 3) абревіатури; 4) метафоричні терміни; 5) своєрідні сталі звороти; 6) тлумачення, роз'яснення термінів.

Ключові слова: терміносистема, юридична мова, рішення ЄСПЛ, спеціальні юридичні терміни, тлумачення термінів.

Liashenko R. D. Terminusystem as a component of ECHR judgments

The article analyzes the terminsystem as a component of the ECHR judgments and identifies the lexical and terminological properties of the legal language which determine the specifics of translation of the ECHR judgments.

The empirical basis for this study was selected judgments of the ECHR against Ukraine. Since the ECHR judgments are a source of law in Ukraine, the issue of their translation is key to understanding and further practical application. After all, when the content of the translated text corresponds to the original text, taking into account its linguistic features and unambiguous use of legal terminology, it ensures the implementation of the rule of law and the development of the legal system in line with European legal standards.

The terminsystem is used to accurately and unambiguously express legal concepts and terms contained in the ECHR judgments. The vast majority of ECHR judgments contain special legal terms (of international or national law) that may be incomprehensible to persons who do not have professional training in law. The terminology

of the ECHR judgments is formed on the basis of the principles and spirit of the Convention and its protocols. Understanding the terms and phrases of ECHR judgments, their interpretation, as well as establishing criteria for their evaluation is important when translating them into state languages for further implementation into national legislation and practice.

Court decisions concerning violations of fundamental human rights almost routinely contain references to the so-called «strasbourg cases», and national courts constantly use the terminology used by the ECHR. In most areas of national law, the standards and criteria developed by the ECHR have significantly influenced national standards and, in general, fill the legal and judicial discourse on fundamental rights. Moreover, recent trends of lawmakers are associated with changes in legislation and the abolition of legal provisions that provide for unjustified interference with conventional human rights.

The ECHR judgments use the terms contained in the Convention, as well as the terms formulated by the ECHR in the course of judicial review of cases.

The author concludes that the terminsystem of the ECHR judgments is holistic (legal terms give an idea of the functioning of law) and stable (the meaning of legal terms generally does not change). However, there is a tendency of dynamism in the translation of certain terms and phrases, which is related to the development of legal relations. The overwhelming majority of the ECHR judgments contain special legal terms from the text of the Convention and developed by the ECHR in the course of its case law. The main lexical and terminological features of the legal language that determine the specifics of translation of the ECHR judgments are: 1) special legal terms; 2) peculiar abbreviations in the titles of judgments; 3) abbreviations; 4) metaphorical terms; 5) peculiar phrases of speech; 6) interpretation and clarification of terms.

Key words: terminsystem, legal language, ECHR judgments, special legal terms, interpretation of terms.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-340-344